

զանէ գազանի մը կամ թշնամոյ մը դա-
լուստը:

Շարայարեւի

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

1. Լուսնայ, գրական հանդես. Ե տարի,
գիրք Ա., 1900, Տփղիս:

Մայն գրական հանդէսը՝ որ լոյս կը տեսնէ
խմբագրութեամբ Արմ. Գիւտ քահանայ Աղա-
յեանցի, իւր ներկայ համարումն ոչ ինչ նուազ
հետաքրքրական և շահեկան նիւթ կը մա-
տակարարէ իւր ընթերցողաց: — Առաջին
յօդուածը կամ գրութիւնը՝ որուն կը հան-
դիպինք, կը կրէ Կնոռնք խորագիրը, գրուած
և կնքուած ազգային մատենագրութեան մէջ
անուն և համբաւ վայելող վիպասան Պերճ
Պոռչեանցի ստորագրութեամբ, որ արդէն մեր
կենդանական երկրի և ազգային կեանքի
պերճ նկարագրող մ'է: Ծերունի հեղինակն,
տարիներով առաջ (1860) իւր երիտասար-
դական աշխուժով և վառ երեսակայութեամբ
արտադրած Սա և Վաշտիէր ընտիր վե-
պում, ազգային վիպասանի անունը ժառան-
գած է: Իւր այդ վէպի զրդողն եղած է՝
գլխաւորապէս իտալացի իշխանի՝ յիշա-
տակաց արժանի վէր Լոյսապետին, որը՝
նոյն ատենի երիտասարդ հեղինակին ոգւոյն
ներշնչած է՝ նմանօրինակ գիտաւորութեամբ
և ոճով արտադրել այդ գրութիւնը: Որչափ
ալ համարինք թէ չէ հասած անոր, սակայն

այնչափ կրցած է մօտենալ, որչափ չունինք
մէկը որ մօտեցած ըլլայ: Յիւրաքանչեւ, Բաֆֆի
վիպասանութիւնները, ինչպէս՝ Սա և Վա-
շտի, ընտիր են և ոգեւոտ, սակայն ու-
րիշ միտք և նպատակ կը դիտենք մենք ա-
նոնց մէջ, ուրիշ Արմ. Գիւտի և Պոռչեանցի.
ատենց միակ նպատակն եղած է՝ ի միջի
պլոց, նկարագրել ազգագրական տեսակի-
տով, հայ ժողովուրդին մէջ տարբացած՝ ինչ-
պէս եկամուտ, նոյնպէս և ինքնուրոյն ազ-
գային սեփականութիւն կազմող սովորու-
թիւններն, աւանդութիւններն և ծեսերն. գծա-
գրել անոնց արտաքին և աւանդին կեանքի
պատկերը՝ իրենց բնորոշ յատկութեամբն,
և տեղական բարբառը՝ իրենց իսկատիպ
գարձուածքներով, ոճերով, ասացուածներով
և բառերով:

Այստեղ, մենք բնաւ գիտաւորութիւն չու-
նինք քննադատելու Պոռչեանցի, Արմ. Գիւտի
և կամ Բաֆֆի վէպերը, ուստի միայն եր-
կու բառով ընթերցողին առջև դնելով վե-
պայիչաւ Կնոռնքի բովանդակութիւնը, կ'ու-
զենք հարեանցի ակնարկ մը տալ Լուսնայի
մէջ լոյս տեսած՝ գլխաւորապէս ազգային յօ-
դուածներու վրայ: Կնոռնքը ազգագրական
պատկեր մ'է, հայ գեղջուկի տանը մէջ նո-
րածին երեխայի մը համար կատարուած
հանդիսից, ծիսակատարութեանց և տեղա-
կան մասնական սովորութեանց. Պոռչեանց՝
իրբեւ հանդիսակից և ականատես կը նկա-
րագրէ, և կամ լաւ եւս ըսն՝ կը լուսանը-
կարէ՝ ըստ իւր սեփական ոճոյն: Կան հե-
ղինակներ՝ որոց միայն անունն ախորժ կ'ազ-
գեն ընթերցողին՝ կարգալ իւր գրուածքը,
և անշուշտ չպիտի խաբուինք, եթէ այս հե-
ղինակաց կարգը զատենք նաեւ ծերունի վի-
պասանը, և թէպէտեւ չունենայ վերջին վէպս,
նորա երիտասարդական հասակի մէջ գրած
և հրատարակած վէպերուն կորովն ու ոգին,
ի վերայ այս ամենայնի, իւր այս «այլաբա-
նութեան» մէջ իսկ, ինչպէս ինքն կը կոչէ,
կայ օժուժ մը, ինքնուրոյն տիպ մը, որ ոչ
բրեքէ ձանձրոյթ կը պատճառէ ընթերցողին:

Երկրորդ յօդուածը՝ որ գրուած է Լուսնայի
37—559 էջերը, Մ. Նալբանդեանցի անտիպ
և նորագիւտ գրուածքի մը կը պատկանի:

ՄԻԹԱՐԱՅ ԱՐԲԱՅՈՐ
Վարքն ոստանաւոր: Գրեց Հ. Ա.
ՂԱԶԻԿԵԱՆ, տպ. Վինետիկ Ս. Ղազար 1900:

ԳԻՆՆ Է 50 Ս Ա Ն Գ.

և է՝ Երկուս հաստատած աշխարհաբար քերականագրեան անբաժնորհիւց։ Սոյն գրուածքը՝ որ շնորհիւ Պր. Եր. Շահազիզեանի առաջին անգամ լոյս կը տեսնէ, «հանգուցեալի հատուկտոր թերթերից» հանուած են։ Հրատարակչի ասելով՝ քերականութիւնս կրկին մասերէ կազմուած է, այսինքն՝ բուն ֆերականագրիս¹, «որը հանգուցեալը հասցրած է եղել մինչեւ բայերը, և ընդարձակ ներածորհիւս» որ վերջացրած է եղել»։ Այս տեղ հրատարակուածը, ներածութեան վեցերորդ գլուխը կը ներկայացնէ, հետեալ բար նախընթաց հինգ գլուխները կորուած են։ Բովանդակութեան մասին այսչափ միայն կ'ուզենք բնել, որ շատ անգամ ըսուած և կրկնուած խնդիրներ են որ հոն կը յուզուին. այսինքն, թէ «Պէտք է թողուլ ինչ որ հին է, ինչ որ մեռած. և թէ՛ նոր լեզուի մշակութիւնը չէ կարելի առաջ տանիլ օտրկանալով հին լեզուի ոգուն և ազնւցութեան», և այլն։ Միտով բանի մարտասանական բաւական զորաւոր ջատագովութիւն մ'է՛ հայ աշխարհաբար լեզուին, և չափազանց պարսաւ՝ գրաբարին։ Սակայն ներուի մեզ բնել, — որ առանց ուրանալու նաեւ ժողովրդական լեզուի բառերը և դարձուածքները, — եթէ գրաբարը չլինէր, իր ճոխ պաշարով և կանոնաւոր քերականութեամբն, կրնայինք մենք այսօր բարեւոնեան ամէն լեզուով խօսիլ ու զրել, բայց ոչ այժմեան աշխարհաբար քիչ շատ կարողաւոր լեզուով. նոյն իսկ՝ մեր ամենէն աւելի տաք աշխարհաբարեանները, որպիսին էր նաեւ Նալբանդեան, ճանչցած են անոր օգտակարութիւնը, և լռելիայն իսկ օգտուած անկէ. ըսածիս օտուգութիւնը փաստի կամ բացաւորութեան կարօտութիւն չունի, բաւական է միայն աչք մը տալ ասիկէց յիսուն—վաթսուն տարի առաջ ինտուած և գրուած լեզուին, թէ ի ուսման և թէ ի թուրքիս։

65—9191 էջերը նուիրուած են Մկրտիչ Յովսէփեան Էմիլի կենաց և գործունէու-

թեան։ Պր. Եր. Շահազիզեան՝ որ է հեղինակ գրութեանս, «Երեք ամբողջ տարի աշակերտած լինելով, կ'ըսէ, տարիք ենք ու նեցել բաւականացուցի կերպով ճանաչելու, ծանօթանալու նորա կեանքի պայմաններին, նորա գրական ու մանկավարժական գործու նշանակեան, և ըստ արժանւոյն գնահատելու»։ Ստոյգ է թէ, մինչեւ ցայժմ պարբերական թերթերու մէջ ցրի հրատարակուած հատուկտոր տեղեկութիւնները զոհացուցիչ չլինելով, Պր. Շահազիզեանի սոյն գրութիւնը՝ իւր ինչ ինչ նորութիւններովն, ապագային մէջ ճոխ պարունակութեամբ հրատարակուելու լիք հատորի մը թերին մասամբ իւր լրացնելու օգտակարութիւնն պիտի ունենայ։ Գրութիւնս այլ և այլ գլուխներու բաժնուած է՝ և զեռ շարունակելի։ Ըրէ գլխոյն մէջ, ուր կը յիշատակուին հանգուցեալի թէ ինքնագիր և թէ թարգմանածայ բոլոր երկասիրութիւնները, ի մէջի այլոց՝ ուշագրութեան արժանի էր համարուին Խորենացոյ, Շարականաց, Լամբրոնացոյ և Սեփանցեանց թարգմանութիւնները. և կը շեշտուի գիտաւորապէս Շարականաց թարգմանութիւնը, յորում մեն յաջողութիւն ունեցած է հեղինակին։ Սոյն ձեռնարկի յաջողութիւնն ի հարկ է «պահանջում է, կ'ըսէ բացի գրաբարի լաւ իմանալուց, բացի հակիրճ, բանաստեղծական պատկերներով և նմանութիւններով խնդրուած ոճերը և դարձուածքները հասկանալու ընդունակութիւնից, և այս սուտածարանալում թէ հայերէն և թէ ռուսերէն զլսողութիւն»։ Այստեղ խոստովանելով հանդերձ դիմական Էմիլի մեծ ընդունակութիւնը և տաղանդը, չենք կարող ուրանալ կամ չլինել նաեւ, որ այդ թարգմանութեան յաջողութիւնն ի մասին աստուածաբանական հասկացողութեան և գիտութեան, կը պարտի Աւետիքեան Հ. Գաբրիէլ վարդապետ Բագրատովնա Շարապետոյ՝ հմտալից աշխատաւորութեան. մասն զի այլ է նիւթական թարգմանութիւնը, և այլ է «նոցա

1. Անշուշտ նոյն ըլլալու է Մ. Միանասերեանցէ յիշատակած Սկիզբն քերականագրեան

աշխարհաբար լեզուի հետ։

2. Տպ. ի Վենետիկ 1814։

(շարականաց) միտքն ըմբռնելը, ներքին խոր-
հուրդը հասկանալը, նոցա վերլուծելը, մեկ-
նեկը բացատրելը և ահա յայսմ մասին՝
կը կարծենք որ իրեն մեծ թիկունք եղած
է մեր աստուածաբան վարդապետի վերոյի-
շեալ ըստիւր երկասիրութիւնը:

Բաղէշ և իւր շրջակայքը. 1881ին
Ներսէս պատրիարքի հրամանով կազմուած
վիճակագրական տեղեկագիր մ'է: Փրուածքս
թէ և համառօտ է բայց ոչ զուրկ է կարեւ-
որաց. վասն զի նոյն իսկ ամենափոքր գիւ-
ղօրէից, նոցա բնակչաց, կրթական հաստա-
տութեանց, եկեղեցեաց և այլն, նկարագրին
և թուահամարն կը ներկայացնէ մեզ, որոնք
բաց ի մասնական օգտակարութենէ՝ նաեւ
հետաքրքրականք են: Յանկայի էր՝ որ եթէ
սչ ամէն տարի, գոնէ հինգ տարին անգամ
մը, ձեռնհաս անձանց միջոցաւ պատրաս-
տուէին այսպիսի տեղեկագիրներ և հրատա-
րակուէին. որով բնաշխարհէ տարագիրը,
կարող կը լինէին ստոյգ տեղեկութիւն մ'ու-
նենալ, իրենց սրտի մօտիկ, աչքէ հեռու և
այնքան սիրելի վայրաց վրայ:

Հնչիք և նորից հնախուցական ուղեւո-
րութիւնն, գրուած է Լոււմայի խմբագրէն,
յօրում կը նկարագրէ իւր այցելած վայրերը,
վանքերը և եկեղեցիները. ի գրի կ'առնու
հանդիպած արձանագրութիւնները և մի քանի
ձեռագրաց յիշատակարանները, կը յիշա-
տակէ նաեւ այս կամ այնտեղ գտնուած
հանքերը: Այս անգամ ստորագրուած գլխա-
ւոր վայրերն են Սևասթայայի Ս. Աստուածածնի
հինաւուրց վանքը, Հալբատ և Սանահին,
Արգուի գիւղը և Յունան Օձնեցւոյ վանքը.
գրութիւնը շարունակելի է:

Պատմական Բաժնին մէջ տպուած են
քանի մը կտոր ընթերցանութիւններ, հա-
նուած Էջմիածնի Փրշապուրց մատենադա-
րանէն: Ասոնցմէ առաջինները քաղուած են
Յփրիմ կաթողիկոսի կոնդակներէն և կը վե-
րաբերին Ղարաբաղի, Նախիչեւանի և Շամ-
շադնո Մէլիքեանոսն. իսկ երկու վերջին-
ները՝ որոց մին կը կրէ Լեւոն քազառորի

տոհմը խորագիրը, իսկ միւսն որ է՝ Ռու-
քիճեան տոհմը, գրուած է 1849 թուակա-
նին Միքայէլ կաթողիկոսէն (Սոյ)՝ Կայ
նաեւ Հ. Յ. Ջոհրաբեանի մէկ թղթին օրի-
նակութիւնը: Ըստ մեր տեսութեան, ասոնց
մէջ մեծ նորութիւն մը կամ օգտակարու-
թիւն մը չենք գտնուի, նկատմամբ ազգային
միջին և նոր պատմութեան:

Իսկ Թուրքի Սահակայ արծորեանոյ առ
Մովսէս խորենացի, և պատասխանին, եր-
կրորդ խմբագրութիւն մը կարծելու չափ
մեծ տարբերութիւն մը չեն ներկայացնուի
մեզ. սակայն և այնպէս ունին իրենց օգտա-
կարութիւնը, խորենացւոյ նման հեղինա-
կարու անձի մը գրութեան բաղդատական
հրատարակութեան համար:

Մատենախօսական բաժնին մէջ Ա. Տէր
Միքելեան՝ խորենացիէ քննադատաբան
մէջ խորագրի ներքեւ, համառօտ տեսու-
թիւն մը կ'ընէ վերջերս լոյս տեսած երկու
հետաքրքրական զրգոյշներու վրայ. ասոնց
առաջինն Ստ. Մալխասեանցի Սեբէոօս Կո-
մարէնէն և Մովսէս խորենացի մատենադրական
ոստումագրութիւնն է, որոյ լրաց կանխապէս
խօսուած է նաեւ Բագմալիպի մէջ¹: Իսկ
երկրորդն՝ Բարդուղիմէոս վարդապետ Գէոր-
գեանի Խորենացւոյ խորենացւոյ գեորգ և հաւանալ:
Այս երկու գրութիւնքս եւս, իրարմէ տարբեր
շաւիղներով մի և նոյն նպատակին կը դի-
մեն. այն է, մեր չափազանց խճճեալ և մերթ
անարար կերպով դատափնտուած ու ա-
նուանարկուած Գերդուհաճօր գաղթի պաշտա-
պան հանդիսանալ, որուն համաժողով կը ցուցնէ
ինքզինքն՝ Փրախօսն՝ Ա. Տէր Միքելեան:

Ուշագրաւ յօդուած մ'է նաեւ Ժամա-
նակագրադարձն գործոց Վարդանանց՝ ըստ
Եղիշիկ և Ղազարայ փարպեցւոյ: Բօզուա-
ծագիրն՝ որ Օ տառով կը ներկայանայ մեզ,
համեմատելով երկու պատմաց քով եւս յի-
շատակուած քանի մը կարեւոր դրպաց տա-
րեթներն, ըստ կարի ամբողջ կերպով կը լու-
սաբանէ զանոնք: Թուի թէ իրեն անձանթմ
է Խորենացւոյ խորենացւոյ Եղիշիկ պատմութեան վրայ²,

բանասիրական պրուածքը, յորում հեղինակն արդէն փոքր ի շատ բացատրած և մեկնած էր յիշեալ կէտերն: Բաղդադեցիով մին յիստին հետ՝ ուրեք ուրեք կը տեսնենք տարբերութիւններ՝ որ քննութեան կը կարօտին:

Լուսնայի այս գրքին կցուած է՝ իբր յաւելուած՝ Կանոնք Ս. Ժողովոց և Մարք Հարց եկեղեցւոյ, յայտնի և գրչագրաց մէջ յաճախ հանդիպուած գրութիւնը: Այս գրուածքս՝ ըստ իս՝ բոլորովին աւելորդ էր Լուսնայի լէրեր պրակտու. Լուսնային կը լինէր առանց բնագրի հրատարակութեան, նորա «Յառաջաբանն ու կարեւոր ծանօթութիւնները» տպագրել միայն, զոր կը խոստանայ ամբողջ տպագրութիւնը աւարտելէն յետոյ ընել:

Ինչպէս ի սկզբան ըրինք, մենք զիսաւորապէս ազգային մատենագրութեան նիւթեր պարունակող յօդուածները յիշեցնք. կան ուրիշ քանի մը հատուածներ եւս, որոնք կարելի էր ի կարգին յիշատակել, բայց տեղւոյ սղութեան պատճառաւ ստիպուեցանք զանց ընել:

Հ. Ե. ՏԱՅՆՈՒ

2. 1900ի ընդարձակ օրացոյց Ազգային հիւանդանոցի: Տօմար, Զանազան գիտելիքներ, վիճակագրական տեղեկութիւններ: Պոլս. տպ. Տէր Միլիանեան: Գինն 8 դր2:

Գիրք մ'է ճոխ բովանդակութեամբ, կը բաղկանայ միջպիր, ութամու 23 թերթերէ և 366էն աւելի լէրերէ: Տպագրութիւնը ընտիր:

Օրացոյցը երեք թերթի մէջ ամփոփուած է և ըստ Հ. Ա.ի սքաղուած է Մարուզէ Ա. Յովսէփեանի պատրաստածէն: Մանօթ տուածարեւոյն բովանդակութիւնն ունի և անոնց մէկ աւելի մեծադիր ըլլալով, աւելի ղեկբերութեան է: — Օրացոյցին ամենէն հետաքրքրականն է Զանազան գիտելիքները, որ Արեւելք լրագրի խմբագրին Պ. Հրանտ Ա. սատուրի աշխատասիրութիւնն է: Պ. Հեղինակը իբր գործին սկիզբը դրած է համառօտ յառաջաբան մը, ուր կը յայտնէ իբր այս գործին օճան եղած աղբիւրները: 49 լէրու մէջ հրատարակած է կրթական և ե-

կեղեցական հաստատութեանց ո՛ր թուակաւնին հաստատուիլն, զրական և բարերար տնէանց ծննդեան և մահուան թուականն, և այլն: Տասեւերկու տարի առաջ պոսպիսի գործ մը սկսած է հրատարակել ու կը հրատարակէ ռուսահայ ծանօթ բանասէր Գիւս Ա. Քահ. Աղանեանց: Այս երկու նման գործերը իրար հետ համեմատելով, որոշ կը տեսնենք. որ ռուսահայ պատմութեան վերաբերեալ յիշատակութիւնք ճոխ են Աղանեանցի օրացոյցին մէջ, իսկ թիւքահայ պատմութեան վերաբերեալ, Պ. Սատուրի հրատարակածին մէջ, կարեւոր յիշատակութիւնք որք կը գտնուին Աղանեանցի տօմարին մէջ, կը պակսին ընդարձակ օրացոյցին մէջ. զոր օրինակ. Սկզբ. Մշակ (1872), Արեւմտաք (1859), Երկն Աստղայրի (1866), Արեւելք (1884), Տարագ (1890), Աղբիւր (1883), Արձագանք (1882), Փորձ (1876), Նոր-գար (1883) լրագրաց: Կ. Արեւմտեան ամիսային մահուան թուականը կը գտնուի (1853) փետր. 24ին, իսկ ըստ Աղանեանցի մարտ 3ին: Խմբագիր և երամիշտ Տնտեսանը (1881. 23/4) չէ յիշուած: Չեն յիշուած ազգային մեծ վիպասանները և բանաստեղծները Բաթթի (1888. 25/4), Խ. Արուսեան (1848. 12/6), Պատկաւնան (1892. 22/8), Նահապետին յիւսնամայ յորեւեանը (1890. 13/5): Ամսաթուոց և տարեթուոց փոքր տարբերութիւններ կան այլ և այլ լէրերու մէջ (էջ 45, 46, 53, 58, 70, 75, 80 և 81): Աղանեանցի գործին մէջ թէւս առատ են պատմական յիշատակութիւնք, սակայն 55էն աւելի կտրելուր յիշատակութիւնք որ կը գտնուին ընդարձակ օրացոյցին մէջ, կը պակսին իբր տօմարին: — Ժամանակի և տօմարի վրայ ընդարձակ տեղեկութիւններ կու տայ (էջ 83-111): Մանրամասն ծանօթութիւն կու տայ Եւթի գուլիի ազգային հիւանդանոցին անցեալ և արդի վիճակին վրայ (էջ 112-154) ու այլ հիւանդանոցին մեծ սառտարողներուն համառօտ կենսագրութիւնն ընելով, հրատարակած է Դաւեւ անոնց կենդանագիր պատկերներն: — Կը գրէ Պոլսոյ 42 հայ եկեղեցեաց համառօտ պատմութիւնը:

Ամբիոփ տեղեկութիւն կու տայ Արմաշու գարեջանքի վրայ և կը յիշէ նոյն հաստաւ տուլթեան հիմնադրէն մինչեւ ցարդ առաջնորդաց գործունէութիւնը (175—186)։ — «Կ. Պոլսոյ Հայոց պատրիարքարանի շուրջ» վերնագրով, կը խօսի պատրիարքարանի գաւառականութեան, կառակի, պատրիարքարանի հասոյթներու, նախնական (ազգային մանկրտւոյ) կրթութեան, Ղալաթիոյ կեդրոնական վարժարանի, Սանատարեան վարժարանի, իղմիրեանցի գրական մրցանակի վրայ (187—220)։ Ամեն դասակարգի համար օգտակար է «Գործի մարդոց համար» վերնագրով գրութիւնը (220—263)։ Ընթերցողը գործնական կեանքի վրայ կարեւոր տեղեկութիւն կ'առնու։ Կը ծանօթանայ երկրագործական զբաւման, տոկոսի օրէնքին, վազֆի վերաբերեալ դիտութեանց, կալուածական սուլթաններու, դրոշմատուրքի օրինաց, օսմանեան թղթատարութեան, Պոլսոյ օտար թղթատարութեան, հեռագրաց, զանազան տէրութեանց զբաւման, ապահովագրութեան։ — Նման ասոր տնտեսական կարեւոր զխակարգութիւն մ'է («Ընտանիքին համար» վերնագրով առողջարանութիւնը և կերակրարանութիւնը (264—285)։ Առողջարանութեան մէջ միայն մանկանց առողջապահիկ կանոններու վրայ կը խօսի։ Մեր համեստ կարծեօք լաւագոյն էր այս մասը՝ որ շատ ամփոփ բովում է, ընդարձակ ըլլար և խօսէր նաեւ մարդու առողջ ապրելու կանոններուն վրայ և տեղեկութիւն տար սովորական հիւանդութեանց վրայ, ցուցնելով նաեւ անոնց դեղն ու դարմանը, ինչպէս այս տեսակ գրութիւն մը անպակաս է գաղղիացոց «Արմաշու հայէթ»ին մէջ։ — Հետաքրքրական են տօմարի վերջը կցուած զանազան տեղեկութիւնք։ որով կը ծանօթանանք օսմանեան կայսրութեան հարստութեան, արքունեաց, նախարարաց, Պոլսոյ և զաւառաց պաշտօնէից, հրամանատարաց, տարաշխարհի օսմանեան դեսպանաց, օսմանեան տէրութեան հայ աստիճանաւորաց, պաշտօնատարաց, Պոլսոյ գեւառական անձանց, և զանազան վարչութեանց։ — Օրացոյցիս ամենէն վերջին մասը կը կազմեն Հայ եկեղեցական պաշտօնէից վրայ եղած

տեղեկութիւնքն (328—357)։ Զետեղած է Հայոց կաթողիկոսաց անուանք՝ անոնց ընտրութեան և մահուան թուականը։ Այս ցուցակը ըստ օրացոյցիս հեղինակին, կազմուած է եկեղեցականի մը նորագոյն հետազօտութեանց հետեւողութեամբ։ Համառօտ տեղեկութիւն տրուած է արդի պատրիարքներու, արքեպիսկոպոսներու, եպիսկոպոսներու, էջմիածնայ սինդիի, Ռուսաստանի, Պարսկաստանի, Եւրոպայի, Ամերիկայի առաջնորդաց վրայ։ Խօսած է Պոլսոյ պատրիարքարանի վրայ, և յիշած կրօնական և քաղաքական ժողովոյ, դատաստանական, ուսումնական և տնտեսական խորհրդոց անդամները, նոյնպէս յիշած է նաեւ ազգային պատրիարքարանի պաշտօնեաները։ Զանց չէ ըրած յիշելու Պոլսոյ պատրիարքութեան պատկանող գաւառի առաջնորդներն և թեմերն ալ։ — Գաւառներու մէջ հաստատուած իւրաքանչիւր որբանոցներու վրայ համառօտ կերպով կը խօսի, կը յիշէ նաեւ Երուսաղեմի, Ելիկիիոյ և Ալթամարայ պատրիարքութիւնը և անոնց ժողովական անձներ, վիճակները և թեմերը։ Ազգային ընդարձակ օրացոյցս ընդարձակօրէն լուսաւորանալու հասարակութեան վրայ ճառելէն յետոյ, մի մի էջերու մէջ կը խօսի Հայ կաթողիկէ, Հայ բողոքական հասարակութեանց վրայ և գրքին ամենէն վերջը կը յիշատակէ Թուրքիոյ արեւելեան բրիտանիայ հասարակութեանց հոգեւոր գլուխները և Հրեից խախամապետը։ — Ասոնք են ընդարձակ օրացոյցիս գրած նիւթերը։ Իւր տարիներն մէջ և բովանդակած ճոխ նիւթերովն՝ առաջինն է, թէեւ ոչ կատարեալ, բայց քնահատելի գործ մ'է։ Օրացոյցիս հեղինակը իւր այս գործին մէջ գրած է մի գծաւոր թուղթ, որուն վրայ կը փափաքի որ ընթերցողը հաճին օրացոյցին նկատմամբ ունեցած կարեւոր դիտողութիւնք գրել և ուղարկել ազգ. հիւանդանոցին գրասենեակը։ Առիթ առնելով Պ. հեղինակին այս հրաւերը, ներկայ գրադասականիս կը կցենք մեր փոքրիկ դիտողութիւնքը։ Ա. յիշուած են և եկեղեցական և զրական անձանց անուններն և անոնց մահուան տարեթիւն, այս լաւ է, բայց լաւագոյն կ'ըլլար եթէ օրացոյցիս այս

գլխակարգութիւնը աւելի ընդարձակ բռնուել և այն իւրաքանչիւր անձանց ամէն հեղինակութիւնը յիշուէին: Զոր օրինակ էլ 63 գրուած է «1878. — Սիմօն Միքայէլեան, քանակագէտ, ուսուցիչ և հեղինակ» և ի՞նչ հեղինակութիւն ունի, ընթերցողը կը հետաքրքրուի գիտնալու: Այսպիսի պահանջ մը թեւ չըլլուի որ պատի օրացոյցէ մը, ինչպէս Ալանեանցիւր, բայց ներուի՝ ընդարձակ օրացոյցէն սպասել, քանի որ սա ստուար գիրք մ'է և ոչ համառոտ օրացոյց մը: — Բ. Այս ազգային երեսելի անձանց գոնէ աւանդին նշանաւորաց կենդանագիր պատկերներն եթէ հրատարակուին, զեռ աւելի ժողովուրդը կը ձգուի գնելու այդ օգտակար գործը: — Գ. — Պոլսոյ ազգային վարժարաններէն միայն Ղալաթիոյ ներդրականին վրայ համառոտ տեղեկութիւն կայ, իսկ միւս 40-ն երուն՝ որոնց մի միայն վիճակագրական աղիւսակն ներկայացուած է, լաւագոյն էր աւելուն հիմնադիրն, սկսուելու թուականն և այլն, յիշուէր: Եւ ասոնց հետ յիշուէին նաեւ կաթողիկէ և բողոքական հայ հասարակութեանց վարժարանները: Նոյնպէս հալաբական գաւառներու մէջ ամենէն նշանաւոր վարժարաններու վրայ խօսիլն և անշուշտն երուն միայն անունն յիշատակելն անշուշտ օգտակար կ'ըլլար: — Դ. — Լուսաւորական եկեղեցական և աշխարհական դասակարգին վրայ խիստ շատ և ընդերկար տեղեկութիւններ տրուած են, իսկ Հայ կաթողիկէ և հայ բողոքականաց վրայ չափազանց կրճատեալ գրուած է. այս հասարակութիւնքն ալ ազգին մարմինն ըլլալով, պատշաճ կ'երեւի ասոնց վրայ ալ եթէ ոչ երկար, գոնէ անթիւ տեղեկութիւն մը տալ: Օրացոյցս իւր պարունակած ճոխ նիւթերուն և հատորին ստուարութեան համեմատ 8 զրուշ արժէք մ'ունենալով զիւրամատչելի է գինը: Հեղինակը խնամքով պատրաստած է այս գործը և անցեալին հետ բազմաթիւ ներկայ հատոր շատ գերազանց և կատարեալ կը գտնենք: Իսկ ասոր ընթերցումը մեր համեստ կարծեօք օգտակար և հետաքրքրական կ'երեւի թէ ժողովրդական և թէ գրական դասակարգին: Ընդարձակ օրացոյցս երթալով պիտի մատեն

նայ Ալմահաջ Հաշիբի համբաւոյն, զոր կը մաղթենք: — Եւ անոր հետ պիտի կարենայ մրցել, եթէ ամէն մեր հեղինակներն և մասնագէտ գրիչներն համառոտ և հետաքրքրական տեղեկութիւններ գետեղէին այդ օրացոյցին մէջ որ ազգինն է:

Լ. Ս. ԵՐԵՄ.

3. DR. JOSEF KARST. Historische Grammatik der Kilikisch-Armenischen. Մասն Ա. Lautlehre. — Նոր և հմուտ լայնագէտ Տր. Յովսէփ Գարսոյի կիլիկեան Հայերէնի քերականութեան առաջին մասն — Չայնագիտութիւն — ամբողջութեամբ լոյս տեսաւ այս օրերս: Ընդ մամուլ է նաեւ երկրորդ մասը — Չեւագիտութիւն — (Formenlehre կամ Morphologie) որ այնչեւ Հեղինակին մեզ գրածին համեմատ, Sera un peu plus intéressante que la première.

Որովհետեւ յաջորդ Պրակով պիտի սկսինք լիակատար Թարգմանութիւն մ'ընծայել այն օգտաշատ և հմուտ գործոյն, աւելորդ կը համարինք հոս ընդարձակ տեսութիւններ ընել անոր վրայ: Կը գոհանանք առ այժմ այսչափ միայն ծանուցանելով մեր ընթերցողաց, որ Տր. Գարսոյ իւր արդէն հրատարակած Thèse-ին վրայ (էջ 74. in 8°) աւելցուցած է գրեթէ 40 էջ (75-112), և այսպէս լրացուցած է բոլոր ճայնագիտութիւնը, ընդարձակ տեսութիւն մ'ընելով բազմայն գրող վրայ: 103 էջն կը սկսի ստուգաբանական հմուտ յաւելումը մը Զուգահրական Չայնագիտութեան (Kombinatorischer Lautwandel) վրայ:

ԶԱՆՈՒՅՍ ԶԱՆՈՒՅՍՈՅ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐ

ԼԱՅՐԵՆԻՏՔ. — Ամերիկայի մէջ ներկայիս երկու Թերթ կը հրատարակուին. «Հայրենիք» և «Ձայն Հայրենեաց». երկուքն ալ անուամբ և ուղղութեամբ իրարմէ քիչ կը